

Antal MOLNÁR*Zagrebačka biskupija i osmanska Slavonija u 17. stoljeću. Uloga Katoličke crkve u teritorijalnoj integraciji kontinentalne Hrvatske*

– Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2022., 225 str.

U izdanju Hrvatskoga instituta za povijest 2022. godine objavljena je knjiga autora Antala Molnára *Zagrebačka biskupija i osmanska Slavonija u 17. stoljeću. Uloga Katoličke crkve u teritorijalnoj integraciji kontinentalne Hrvatske*. Sadržaj knjige obuhvaća: *UVOD* (1–8), tri opsežna poglavlja – *ZAGREBAČKA BISKUPIJA U SKLOPU USTROJSTVA UGARSKE KATOLIČKE CRKVE U 16. I 17. STOLJEĆU* (9–57), *UGARSKA KATOLIČKA HIJERARHIJA I OSMANSKA UGARSKA* (59–76) i *JURISDIKCIJA ZAGREBAČKE BISKUPIJE NAD TERITORIJEM POD OSMANSKOM VLAŠĆU* (77–145) s više potpoglavlja i potpotpoglavlja, zatim *ZAKLJUČAK* (147–151), *NAD-BISKUPI I BISKUPI UGARSKIH I HRVATSKIH KATOLIČKIH DIJECEZA 1526. – 1686.* (153–163), *KARTE* (165–177), *IZVORI I LITERATURA* (179–215), *KAZALO IMENA* (217–220) i *KAZALO MJESTA* (221–225).

U uvodnom poglavlju (1–8) autor je istaknuo kako je knjiga rezultati više-desetljetnoga rada na toj tematici. Također je objašnjeno na koji se način pristupilo izvorima u istraživanju, ka-

kva je istraženost teme i u mađarskoj i u hrvatskoj historiografiji, koji su izazovi na koje je naišao pri istraživanju te je zahvalio institucijama i znanstvenicima koji su mu pomogli pri istraživanju.

Poglavlje *ZAGREBAČKA BISKUPIJA U SKLOPU USTROJSTVA UGARSKE KATOLIČKE CRKVE U 16. I 17. STOLJEĆU* započinje potpoglavljem *Posljedice osmanskoga osvajanja na području Zagrebačke biskupije* (9–24), odnosno potpotpoglavljem *Preustroj povijesno-geografskih okvira* (9–13), u kojem se govori o povijesnim okolnostima koje su zadesile područje južno od Drave u srednjem i ranom novom vijeku. Također se raspravlja o tumačenju pojmova Slavonije, Hrvatske i drugih promatranih prostora te autor defini- ra da će područja međurječja Drave i Save nakon dolaska Osmanlija nazivati »osmanska Slavonija« ili »Slavonija pod osmanskom upravom«. Sljedeće potpotpoglavlje *Teritorijalne i materijalne posljedice* (14–19) obuhvaća raspravu o povijesti Zagrebačke biskupije u srednjem vijeku, zatim njezinu teritorijalnom opsegu te odnosu razvoja crkvenih institucija na hrvatskom u odnosu na ugarski prostor u 16. i 17. stoljeću. Nadalje se objašnjava utjecaj osmanskih osvajanja na materijalno stanje u Zagrebačkoj biskupiji te Molnár naglašava da se biskupija u promatranom razdoblju suočila s reformacijom i doseljavanjem stanovništva koje je pripadalo Srpskoj pravoslavnoj Crkvi. Potonje se detaljnije opisuje u potpotpoglavlju *Reformacija i doseljavanje pra-*

voslavnih Srba (19–24) gdje autor obrađuje protureformaciju i njezin uspjeh na području biskupije, kao i neuspjeh pokatoličenja pravoslavnoga stanovništva, što objašnjava na primjeru tzv. Marčanske unije. Sljedeće potpoglavlje *Mijene institucionalnog ustrojstva Zagrebačke biskupije* (24–57) započinje potpotpoglavljem *Kaptol* (24–33), u kojem je riječ o stolnom kaptolu biskupije, promjenama u broju arhiđakonata tijekom 17. stoljeća, zatim o prihodima *stalluma*, obrazovanju kanonika i specifičnim aktivnostima pojedinih kanonika. U potpotpoglavljju *Odgoj svećeničkih kandidata* (33–38) autor opisuje kako je zagrebački kaptol imao više udjela u odgoju svećenstva u odnosu na druge biskupije. Također se objašnjavaju institucije za hrvatske studente u drugim državama, poput *Collegiuma Ungarico-Illyricuma*, bečkoga Hrvatskoga kolegija i drugih. Potpotpoglavlje *Biskupi* (38–44) obuhvaća pregled zagrebačkih biskupa u vrijeme Osmanlija, kao i financijske, jurisdikcijske i kadrovske izazove s kojima su se susretali. Sljedeće potpotpoglavlje naslovljeno je *Rekonstrukcija ustrojstva crkvenih ustanova* (44–51). U njemu se opisuje koliko je bilo župa prije dolaska Osmanlija na području biskupije, koje su župe opstale, stanje se uspoređuje s onim u ugarskim biskupijama poput Jurske, Ostrogonске i Vesprimске, a riječ je i o statusu redovničkih zajednica na biskupijskom području. Posljednje potpotpoglavlje toga poglavlja *Zagrebačka sinoda 1634. godine: počeci hrvatske nacionalne konfesionalizacije* (51–57)

donosi raspravu o vezama ugarskih i hrvatskih biskupija te njihovu razilaženju od kraja 16. stoljeća. To pak autor dovodi u vezu sa sinodom iz 1634. godine u kojoj su iznesene težnje Zagrebačke biskupije za većom samostalnošću te iako odredbe sinode Papa nije odobrio, Molnár upućuje na to kako su one dokaz početka redefiniranja hrvatsko-mađarskih odnosa.

Drugo poglavlje *UGARSKA KATOLIČKA HIJERARHIJA I OSMANSKA UGARSKA* obuhvaća tri potpoglavlja. U prvom, naslovljenom *Katolici u osmanskoj Ugarskoj* (59–63), autor iznosi usporedbu karakteristika katoličkoga stanovništva u onim dijelovima Ugarske koje su Osmanlije osvojili u odnosu na one koje nisu, pri čemu naglašava da je u neku ruku broj katolika nadoknađen doseljavanjem južnoslavenskoga katoličkoga stanovništva. U potpoglavljju *Sveta Stolica i katoličke misije* (63–66) objašnjava se kako je Sveta stolica osmansku Ugarsku smatrala misijskim područjem, tko su bili prvi apostolski vizitatori, kako su djelovali benediktinci i isusovci, a poseban je naglasak stavljen na razdoblje nakon osnivanja Kongregacije za širenje vjere 1622. godine. Posljednje potpoglavlje *Vikari ugarskih biskupa na područjima pod osmanskom vlašću* (66–76) donosi opis vikarske funkcije u šest ugarskih dijeceza koje su djelomično ili u potpunosti došle pod osmansku vlast. Pritom autor objašnjava specifičnosti u pojedinim biskupijama te iznosi zaključke vezane za vikarske funkcije na tom teritoriju, općenito.

Posljednje poglavlje *JURISDIKCIJA ZAGREBAČKE BISKUPIJE NAD TERITORIJEM POD OSMANSKOM VLAŠĆU* počinje potpoglavljem *Pozadina prisutnosti zagrebačkih biskupa na teritoriju pod osmanskom upravom* (77–99), to jest potpotpoglavljem *Hrvatsko-slavonski staleži i osmanska Slavonija* (77–88), u kojem je riječ o povezanosti djelomičnoga nestanka i slabosti plemstva s ubiranjem poreza, pa tako i crkvenih poreza, kao i unutrašnjih problema koji su mučili pojedine crkvene ustanove. Također je prikazana komparacija osmanskoga pustošenja teritorija južno, odnosno sjeverno od Drave, koja je dovedena u vezu s procesima depopulacije i kasnije dolaska novoga stanovništva. Potpotpoglavljem *Katolička crkva u osmanskoj Slavoniji* (88–99) autor započinje dio knjige koji je primarno usredotočen na teritorij osmanske Slavonije. Opisuje se stanje crkvenih ustanova u srednjem vijeku, zatim u vrijeme osmanskih osvajanja te pitanje jurisdikcije nad crkvenim tijelima. Značajan je naglasak dan na unutarnje sukobe franjevačke bosanske provincije, koji su pak neposredno utjecali i na njihove odnose sa Zagrebačkom biskupijom. U drugom potpoglavljju *Vikari Zagrebačke biskupije na teritoriju pod osmanskim vlašću* (100–145), koje počinje potpoglavljem *Nastanak i ustaljivanje vikarske dužnosti* (100–109), govori se o specifičnostima održavanja odnosa Zagrebačke biskupije s prostorom osmanske Slavonije u 16. i 17. stoljeću, primarno preko dodjeljivanja naslovnih titula. Također je objašnjeno kako su separa-

tistički pokret slavonskih franjevaca i borbe za naslov bosanskoga biskupa sa Zagrebačkom biskupijom utjecale na jurisdikciju u slavonskim župama. U potpotpoglavljju *Jurisdiksijski sukobi s misijskim biskupija* (109–127) opširno se objašnjava kako se razvijala institucija vikarijata na području osmanske Slavonije, uključujući sukobe o jurisdikciji u posljednjim godinama osmanske vlasti. Tijekom opisa događaja autor donosi i nekoliko zabluda u kojima su se našli svi pretendenti na crkveni teritorij, koji su na temelju srednjovjekovnih okvira nastojali rekonstruirati crkvene institucije, no zbog nedostatka izvora, nepreciznih tumačenja te neargumentirane povijesne interpretacije često bili u zabludi u vezi s primjerice teritorijem Đakovačke ili Bosanske biskupije. Sljedeće potpotpoglavljje *Pastoralne zadaće vikara* (127–134) obuhvaća prepreke u pastoralnom radu vikara Zagrebačke biskupije na osmanskome teritoriju, uključujući dostavu svetoga ulja, blagoslov liturgijskih predmeta, održavanje hodočašća za stanovnike na osmanskome teritoriju izvan njega, zaštitu vjernika, suradnju s franjevcima i slično. U potpotpoglavljju *Obavještajne dimenzije* (134–137) opisano je, na primjerima, kako vikari nisu imali isključivo duhovnu ulogu, već je njihova zadaća bila tzv. špijuniranje Osmanlija i obavještavanje kršćanskoga dijela zemlje o eventualnim vojnim operacijama. Posljednje potpotpoglavljje *Peštanska rezidencija bosanskih franjevaca i vikar Ostrogonske nadbiskupije za teritorij pod osmanskom upravom* (137–145) odnosi se na okol-

nosti osnivanja budimskoga, odnosno peštanskoga vikarijata kao proizvoda internih sukoba bosanskih franjevaca te djelokrug njegova djelovanja.

U *ZAKLJUČKU* Molnár iznosi nekoliko rezultata koje je donijela analiza uspoređivanja crkvene povijesti na teritoriju Ugarske i Slavonije, gdje, prije svega, naglašava kako je Zagrebačka biskupija značajno pridonijela oblikovanju hrvatske nacionalne svijesti. Također su se porezne obveze zbog (ne) postojanja plemstva gotovo u potpunosti razlikovale u odnosu na ugarske. Nadalje je istaknuta posebnost postojanja i funkcioniranja na prostoru osmansko-ugarskoga kondominija i, konačno, autor navodi kako je prisutnost ugarske hijerarhije na okupiranom teritoriju omogućila kontinuitet crkvenih institucija i nakon odlaska Osmanlija.

Nakon zaključnoga poglavlja donesen je pregled svih nadbiskupa i biskupa ugarskih i hrvatskih katoličkih dijece-

za od 1526. do 1686. godine. Zatim je prikazano više karata koje potkrjepljuju sadržaj knjige. *IZVORI I LITERATURA* podijeljeni su na *Arhivske izvore* (179–182) prema državama u kojima se nalaze, *Objavljene izvore* (182–187) te *Literaturu* (187–215). Na kraju knjige nalaze se kazalo imena i kazalo mjesta.

Knjiga o Zagrebačkoj biskupiji i povijesnim okolnostima u crkvenim institucijama na području osmanske Slavonije u 16. i 17. stoljeću donijela je nova saznanja o tim pitanjima, inovativna tumačenja izvora te dodatne interpretacije o problematici Katoličke Crkve na području osmanske Slavonije. To sveobuhvatno istraživanje, temeljeno na mnoštvu izvora i literature, može se preporučiti svakom zainteresiranom za povijest Slavonije, crkvenu povijest tih područja te hrvatsko-mađarske veze u ranom novom vijeku.

Petra Plantosar